

УДК 364.63-027.553+342.721

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.2.12>

Юлія СПАС

аспірантка, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-0299-0020

Бібліографічний опис статті: Спас, Ю. (2021). Проблема соціального та правового забезпечення осіб, що страждають від домашнього насильства в Україні. *Humanitas*, 2, 77–82, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.2.12>

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЩО СТРАЖДАЮТЬ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті актуалізується те, що кількість жертв домашнього насильства щороку зростає, проте сьогодні немає достовірної статистики про реальні вияви насильства в сім'ї, оскільки насильство в родині – найприхованіша його форма.

Вагомим механізмом соціальної політики держави визначено прийняття належної законодавчої бази щодо захисту прав і свобод людини, яка зазнає насильства, відповідно до міжнародних стандартів. Знаковим та вирішальним стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Підтримка та допомога жертвам домашнього насильства з боку держави полягає, в першу чергу, у соціальному (надання соціальних послуг: інформування; надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво (медіація); соціальна профілактика) та правовому забезпеченні (прийняття належної нормативно-правової бази, створення організаційно-правових інституцій).

Пріоритетними видаються такі його напрями: прийняття та приведення у відповідність до міжнародних документів нормативно-правової бази; забезпечення організаційно-правових форм взаємодії усіх інституцій, задіяних у системі захисту осіб, які страждають від домашнього насильства; сприяння ефективній діяльності територіальних громад щодо надання соціальних послуг цим особам (пріоритетною є профілактика); забезпечення проведення цілеспрямованої загальнодержавної профілактики домашнього насильства; проведення ефективної просвітницької роботи щодо формування громадської думки про небезпечність насильства в цілому, домашнього насильства зокрема.

Ключові слова: домашнє насильство, фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, обмежувальний припис, соціальні послуги, правова допомога, психологічна підтримка.

Yuliya SPAS

Postgraduate Student, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-0299-0020

To cite this article: Spas, Y. (2021) Problema sotsialnoho ta pravovoho zabezpechennia osib, shcho strazhdaiut vid domashnoho nasylstva v Ukraini [Problem of social and legal provision of individuals, who suffer from domestic violence in Ukraine]. *Humanitas*, 2, 77–82, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.2.12>

PROBLEM OF SOCIAL AND LEGAL PROVISION OF INDIVIDUALS, WHO SUFFER FROM DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE

The fact that the number of victims of domestic violence is growing every year; however, to date, there are no reliable statistics about the real manifestations of the violence in the family, since the violence in the family is its most hidden form, is analyzed in the article.

The adoption of an appropriate legislative framework regarding the protection of human rights and freedoms, who is subject to violence, is defined as an important mechanism of the social policy of the state, in accordance with international standards. The adoption of the Law of Ukraine “On prevention and counteraction to domestic violence”, which determines the organizational and legal basis for preventing and contracting to domestic violence, the main directions of the implementation of the state policy in the field of preventing and contracting to domestic violence, became a significant and decisive one.

Support and assistance to victims of domestic violence by the state lies, first of all, in social (the providing of social services: the informing; the providing asylum; the emergency (crisis) intervention; the counselling; the social support; the representation of interests; the intermediation (mediation); the social prevention) and legal provision (the adoption of an appropriate normative and legal basis, the creation of organizational and legal institutions).

Such its directions seem to be priority: the adoption and bringing in line with international documents of the normative legal basis; the provision of organizational and legal forms of interaction of all institutions that are involved in the system of protection of persons, who suffer from the domestic violence; the promoting of the effective activity of the territorial communities regarding the providing of social services to these persons (prevention is a priority one); the provision of the targeted nationwide prevention of the domestic violence; the carrying out the effective educational work regarding the forming of public opinion about the dangers of violence in general, domestic violence in particular.

Key words: domestic violence, physical violence, psychological violence, sexual violence, economic violence, restrictive order, social services, legal assistance, psychological support.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Динамічний та гармонійний розвиток суспільства передбачає економічний, соціальний, культурний, духовний зріст, гуманізацію менталітету громадян і збагачення позитивного загальнолюдського досвіду. Це свою чергу, призводить до того, що терпимість суспільства до всякого роду насильства розглядається як індикатор, який уповільнює людство від створення цивілізованого, правового суспільства.

Насильством наповнені різні сфери людського буття: політичне, економічне, духовне та сімейно-побутове. Воно має вираження у війнах, убивствах, знеціненні життя, пануванні таких явищ як антигуманність, агресія, жорстокість.

Міжнародний дослідницький центр «Інститут економіки і миру» опублікував рейтинг країн та держав із найбільшими проявами насильства за 2016 рік. Глобальний індекс миру виміряли для 163 країн, використавши 23 кількісних і якісних показників. Дослідження дозволили визначити, що найбільш мирною у світі країною є Ісландія, друге місце займає Данія, Австралія – на третьому місці. Із 11 країн світу з високим рівнем безпеки, 9 знаходяться в Європі. Індекс у черговий раз визначив Європу самим мирним регіоном світу. Проте насильство світового масштабу знаходить своє відображення у сім'ї. Проблема домашнього насильства є не менш актуальною і складною, не зважаючи на те, що охоплює менше коло осіб, має, на перший погляд, не такі катастрофічні наслідки. Однак кількість жертв домашнього насильства щороку зростає, проте, на сьогодні, немає достовірної статистики про реальні вияви насильства в сім'ї, оскільки насильство в родині – найприхованіша його форма. В кожній країні воно має свої особливості, однак прояви та наслідки його однаково

негативні та небезпечні як для кожної людини, так для всього суспільства. Проблема домашнього насильства набула в останні роки соціальної значущості в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Аналіз психологічної, соціально-педагогічної та юридичної літератури свідчить, що дослідженню проблеми насильства дітей в сім'ї є в основі досліджень багатьох вчених, зокрема: теоретичні засади проблеми насильства над дітьми розглядають І. Зверева, Н. Максимова, К. Мілютіна; природу та наслідки сімейного насильства розкривають Т. Сафонова, Е. Цимбал. Пошук соціально-педагогічних умов, причин і факторів виникнення, виявлення та подолання сімейного насильства над дітьми досліджують такі вчені, як Т. Гончарова, О. Коломієць, О. Кочеміровська та ін. Проблеми профілактики та попередження насильства в сім'ї досліджували такі вчені, як О. Бандурка, А. Блага, О. Джужа, Л. Крижна, О. Костирь, Ю. Крупка, К. Левченко, О. Литвинов, Г. Мошак, М. Панов, Я. Сотак, О. Старков та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Зазвичай, найбільше страждають від насильства жінки, діти та люди похилого віку. Найпоширенішим і найбільш складним для протидії є домашнє насильство. Насильство в сім'ї або родині притаманне для багатьох держав, незважаючи на їх позитивні здобутки у законодавчій, політичній та практичній сферах.

За статистикою понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70 % жінок піддаються різним формам знуцань і принижень. Щорічно близько 1500 жінок, і ця тенденція збільшується

за останні три роки, помирають від рук власних чоловіків. Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50 % – до зловживань наркотиками. Майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей – переважно з невробами, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки [6].

Розрахунки, проведені Інститутом демографії і соціальних досліджень, говорять про те, що щорічно 1,1 млн українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, і більшість з них мовчать.

За статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я, 38 % вбивств жінок у світі – справа рук їх партнерів. У деяких країнах ця цифра наближається до 70 %. Одна з чотирьох жінок земної кулі упродовж усього життя страждає від сексуального насильства [7].

Існує поширений міф, що насильство в родині – проблема тільки неблагополучних родин, і майже завжди сімейне насильство пов'язане з пияцтвом і бідністю. Однак, сучасні дослідження довели, що насильство властиве всім соціальним групам і не залежить від економічного становища родини загалом [1, с. 242].

Вагомим механізмом соціальної політики держави є прийняття належної законодавчої бази щодо захисту прав і свобод людини, яка зазнає насильства, відповідно до міжнародних стандартів. Знаковим та вирішальним стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Відповідно до даного Закону розширюється коло осіб, які є суб'єктами домашнього насильства. До нього тепер відносять колишнього чоловіка/дружину, громадянські шлюби (спільне проживання без реєстрації). Розширене коло осіб, яких визнають кривдниками: прийомні батьки, особи, які спільно проживають чи проживали в одній родині, рідні брати, сестри, опікуни й інші родичі – дядько, тітка, племінниця, двоюрідні брати, сестри, двоюрідні дідуся та бабусі. Отже, під домашнім насильством розуміємо діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психоло-

гічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5]. Отже, жертвою домашнього насильства можуть стати всі, хто пов'язаний чи був пов'язаний сімейними правовідносинами.

Виділяють такі види домашнього насильства: фізичне насильство в сім'ї; сексуальне насильство в сім'ї; психологічне насильство в сім'ї; економічне насильство в сім'ї.

Сучасне законодавство також, до переліку складних життєвих обставин, тобто обставин, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно, відносять домашнє насильство, жорстоке поводження з дитиною; насильство за ознакою статі [4].

Складна ситуація з поширення та профілактики домашнього насильства вимагає від держави підтримки та допомоги жертв домашнього насильства, яка полягає, в першу чергу, у соціальному (надання соціальних послуг: інформування; надання притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво (медіація); соціальна профілактика) та правовому забезпеченні (прийняття належної нормативно-правової бази, створення організаційно-правових інституцій).

Соціальне забезпечення осіб, які страждають від домашнього насильства та зменшити випадки його в Україні, варто розпочати з надання якісних усіх необхідних соціальних послуг шляхом затвердження стандартів надання соціальних послуг та визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, що створює умови для їх більш якісного надання та перевірки на відповідність.

Важливо зазначити, що якщо попереднє законодавство передбачало добровільне прийняття соціальних послуг, то новий Закон

трактує, що за певних обставин (батьки, які не виконують батьківських обов'язків; особи, які вчинили насильство за ознакою статі, домашнє насильство чи жорстоке поводження з дітьми; особи, до яких застосовуються заходи пробації відповідно до Закону; особи, яких судом направлено на проходження програми для кривдників; в інших випадках, передбачених законом) громадяни не можуть відмовитися від отримання послуг і обов'язково повинні пройти індивідуальні програми для подолання життєвих труднощів.

Важливим в системі соціального забезпечення є запровадження послуги екстреного (кризового) втручання без будь-яких додаткових документів, укладання договорів та ін. (це миттєві послуги, пов'язані із загрозою життю та здоров'ю, вчинення домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми, до яких не застосовується стандартна процедура ведення випадку).

Пріоритетною в системі надання соціальних послуг є профілактика, що є перевагою, оскільки профілактика значно ефективніша, ніж подолання уже існуючих проблем.

Реформування системи соціальних послуг, які сьогодні відбувається в Україні, спрямовує надання соціальних послуг на місцеві територіальні громади, які отримують функції надання, соціального контролю та зобов'язані примусово надати соціальні послуги вищезазначеним категоріям громадян.

Насправді реформування системи соціальних послуг на сьогодні перебуває ще на стадії правової невизначеності більшість, з однієї сторони, територіальні громади не мають необхідного досвіду розвитку соціальних послуг та ресурсів, зокрема фінансових та людських, з іншої сторони. Таким чином, для належного забезпечення умов надання соціальних послуг, максимально наближених до жителів громади, починають утворюватися не тільки відповідні державні заклади, але й громадські, релігійні та волонтерські організації.

Ще однією інституцією в Україні, яка забезпечує соціальну та психологічну підтримку таким особам, які страждають від домашнього насильства є соціальні служби. Насьогодні соціальними службами надається постраждалим особам:

– повна та вичерпна інформація про їхні права і можливості отримання ними дієвої допомоги;

– соціальні послуги, соціальна, психологічна допомога на безоплатній основі;

– правова допомога;

– тимчасовий притулок для таких осіб та їхніх дітей у порядку, передбаченому законодавством;

– інформування в установленому законодавством порядку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про осіб, яким надавалася допомога, та про результати її надання.

Особа, яка стала жертвою домашнього насильства може звернутися також:

– в управління соціального захисту органу місцевого самоврядування за місцем її проживання;

– до підрозділів органів поліції;

– в службу у справах дітей за місцем проживання дитини, яка страждає від домашнього насильства;

– до центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та ін.

Усі звернення щодо домашнього насильства фіксують правоохоронці, правозахисники, громадські організації.

За даними МВС, у першому півріччі 2020 року до поліції надійшло на 48% більше звернень за захистом від домашнього насильства, ніж за такий самий період 2019 року – понад 101,5 тис. проти 68,4 тис. При цьому страждають від домашнього насильства не лише жінки, а й чоловіки, діти, батьки, інші члени родини.

Відповідно до Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2021 року, розробленої урядом України від 28.03.2018, робота органів державної влади та місцевого самоврядування повинна сприяти зниженню рівня домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечити захист прав постраждалих осіб через удосконалення системи запобігання та протидії такому насильству, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, запровадження дієвих механізмів взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі [2].

Особа, які страждають від домашнього насильства мають право на призначення адвоката за рахунок держави.

Правовими важелями надання правового захисту є: допомога адвоката Центру безоплатної вторинної правової допомоги у написанні та підготовці заяви про злочин, адже статтею 126¹ Кримінального кодексу України передбачено, що за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи передбачена кримінальна відповідальність у вигляді громадських робіт на строк від 150 до 240 годин, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до двох років [3].

Також адвокат може підготувати та подати до суду заяву про видачу обмежувального припису.

Крім цього, адвокати Центрів БПД в Україні надають безоплатні консультації з метою захисту прав постраждалих від домашнього насильства осіб, а саме: спрямовують таких осіб, якщо мало місце фізичне насильство, для зняття пошкоджень до судово-медичної експертизи. В подальшому висновки такої експертизи стануть доказами в суді при вирішенні питання щодо винесення судом обмежувального припису щодо кривдника чи притягнення його до кримінальної відповідальності.

Утім, далеко не всі люди, які є постраждалими від домашнього насильства, готові особисто прийти до центрів та бюро правової допомоги. Основною причиною, яка впливає на отримання правової та соціальної допомоги особам, які стали жертвами домашнього насильства є небажання самих осіб звертатися за такою допомогою в силу пострадянського виховання та існування такої тенденції як «б'є – значить любить». Таким чином, жінка терпить один раз, потім другий, а наступний раз наслідки такого терпіння можуть стати фатальними для жертви домашнього насильства [7].

Фахівці системи БПД, які надають правову допомогу постраждалим від домашнього насильства, стверджують те, що спілкування з цією категорією людей має певні особливості. Адже для ефективного надання правової допомоги важливо не тільки якісно проконсультувати особу в кон-

тексті юридичних наслідків, які тягнуть випадки домашнього насильства, але й налагодити комунікацію з клієнтом та враховувати психологічні особливості такої категорії осіб. Особливо важливо в процесі комунікації дати зрозуміти постраждалій особі, що вона не винна в тому, що відбувається, та будь-яке насилля є неприпустимим і які наслідки за собою тягне.

Серед рекомендацій щодо ефективної взаємодії з клієнтами, які постраждали від домашнього насильства, – розвиток емпатії та застосування прийомів активного слухання, спілкування зрозумілою мовою.

Правова допомога постраждалим від домашнього насильства – це завжди більше, ніж просто підготувати позовну заяву і виступити в суді. Клієнтам необхідна підтримка, співчуття і розуміння ситуації [7, с. 24].

Важливою є взаємодія усіх органів щодо правопросвітницької роботи. Першу чергу, має відбуватися роз'яснення самої сутності домашнього насильства, розуміння, що насильство це тільки заподіяння тілесних ушкоджень, ламання стереотипів, що насильство є не лише фізичним чи сексуальним, а й психологічний тиск – образи й залякування, заборона спілкуватися з рідними, і економічні утиски, заборона працювати чи навчатися, позбавлення житла, їжі, одягу – це теж насильство. Тому вкрай важливо, щоб люди вміли розпізнавати домашнє насильство, знали, яких форм воно буває, та чітко розуміли алгоритм дій – що робити, куди звернутися за допомогою.

Висновки. Соціальне та правове забезпечення осіб, що страждають від домашнього насильства в Україні потребує удосконалення. Пріоритетними видаються такі його напрями: прийняття та приведення у відповідність до міжнародних документів нормативно-правової бази; забезпечення організаційно-правових форм взаємодії усіх інституцій, задіяних у системі захисту осіб, які страждають від домашнього насильства; сприяння ефективній діяльності територіальних громад щодо надання соціальних послуг цим особам (пріоритетною є профілактика); забезпечення проведення цілеспрямованої загальнодержавної профілактики домашнього насильства; проведення ефективної просвітницької роботи щодо формування громадської думки про небезпечність насильства в цілому, домашнього насильства зокрема.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель Т.В., Кочемировська О.О., Ясеновська М.Е. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми»: методичний посібник для освітян. За заг. ред. Безпалько О.В. Київ : ТОВ «К.І.С.», 2010. 242 с.
2. Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2021 року від 28.03.2018 URL : <https://www.msp.gov.ua/projects/321/>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Насильству немає виправдання : добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю. Сумська обл. універс. наук. б-ка. Уклад. Т.І. Касьяненко, Ж. П. Швачко. Суми, 2017. 33 с.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України від 07.12.17 р. № 2229-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
6. Щербина В. Б. Класифікація та подолання відхилень у поведінці. Методичний посібник. Одеса : ООІУВ, 2015. 59 с.
7. Як реагувати на випадки насильства в сім'ї. Для адвокатів, юристів та фахівців центрів/бюро безоплатної правової допомоги. ГО «Ла Страда Україна», Київський регіональний центр безоплатної правової допомоги, Програма Агенства США з міжнародного розвитку (USAID). Київ, 2015, 24 с.

REFERENCES:

1. Zhuravel T.V., Kochemyrovska O.O., Yasenovska M.E. (2010) *Poperedzhennia, vyivlennia i podolannia vypadkiv nasylstva ta zhorstokoho povodzhennia z ditmy: metodychnyi posibnyk dlia osvitiian* [Prevention, detection and overcoming of cases of violence and abuse of children: a methodological guide for educators]. O.V. Bezpalko (Ed.) Kyiv : TOV "K.I.S." [in Ukrainian].
2. Kontseptsiiia Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiiu stati na period do 2021 roku vid 28.03.2018 [The concept of the State social program for the prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence for the period up to 2021 from March 28, 2018] *msp.gov.ua* Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/projects/321/> [in Ukrainian].
3. Kryminalnuy kodeks Ukrainy vid 05.04.2001r. [The Criminal Code of Ukraine from 05.04.2001] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
4. Kasianenko, T.I., Shvachko, Zh.P. (Eds.) (2017) *Nasylstvu nemaie vypravdannia : dobirka materialiv na dopomohu protydii nasylliu* [There is no excuse for violence: a selection of materials for the helping of combating of violence], Sumy: Sumska obl. univers. nauk. b-ka [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy vid 07.12.17 r. № 2229-VIII "Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu" [Law of Ukraine of December 7, 2017 № 2229-VIII "On prevention and counteraction to domestic violence"] *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
6. Shcherbina, V.B. (2015) *Klasyfikatsiia ta podolannia vidkhylen u povedintsi* [Classification and overcoming of deviations in behavior]. Odesa: OOIUV – Methodical manual. Odessa: OOIUV, 59 [in Ukrainian].
7. Yak reahuvaty na vypadky nasylstva v simi. Dlia advokativ, yurystiv ta fakhivtsiv tsestriv/biuro bezoplatnoi pravovoi dopomohy [How to respond to the causes of domestic violence. For lawyers, jurists and specialists of centers/bureaus of free legal aid] *HO "La Strada Ukraina", Kyivskiy rehionalnyi tsentr bezoplatnoi pravovoi dopomohy, Prohrama Ahenstva SShA z mizhnarodnoho rozvytku (USAID) – "La Strada Ukraina" NGO, Kyiv regional center for free legal aid, Program of the United States agency for international development (USAID)*. Kiev, 24 [in Ukrainian].